

סימן כז

כיבוי מכשיר אלחוטי בשבת לשם חסכון

ראשי פרקים

שאלה

- א. האיסור בהדלקת מצבר, בכיבוי ובהחלפתו
 ב. איסור קל כשעובר עליו כמה פעמים
- ג. האם כיבוי והדלקה תדירים אסורים
 מדאורייתא?
 מסקנה

* * *

שאלה

מהחלפת המצבר שאף בו יש מלאכת בונה וסותר. וממילא פשוט שאין היתר לכבות את המכשיר ולהדליקו מחדש כדרך שרגילים לעשות בחול, ובלבד שהמשתמש יודע להחליף את המצבר בשעת הצורך ויש לפניו מצבר חילופי. ואע"פ שבימות החול החייל נדרש לנהוג במצבר בחסכנות כחלק מן ההערכות למצב חירום, מסתבר שדרישה זו אינה כל כך חיונית וניתן לוותר עליה בשבת במקום שבו הדבר אפשרי.

אך לדעת ה'בית יצחק' (יר"ד ח"ב, סי' לא) והגרשז"א (מנחת שלמה, סי' יא) ועוד אין בכיבוי המכשיר והדלקתו משום מלאכה דאורייתא, במידה ואין בו נורת להט, אלא איסור דרבנן משום 'מוליד' וכך מקובל להלכה. ולעומת זאת, גם הם מודים שהחלפת מצבר אסורה מדאורייתא משום מלאכת 'מכה בפטיש', שהרי פעולה זו אינה נעשית כחלק מדרך השימוש הרגילה בו, אלא לשם תיקונו. ובדרך כלל פעולת ההחלפה נעשית בדרך הדורשת בקיאות ומיומנות. ומסיבות אלו יש צד גדול יותר לדמות פעולה זו לחיבור קנה מנורה (שבת מז, א), ולאוסרה לכו"ע משום 'מכה בפטיש'. או משום 'מתקן כלי' שהיא מלאכה דאורייתא, כיון שאינה נעשית באופן שגרתי כחלק מהפעלת המכשיר.

אורך חייו של מצבר המספק חשמל למכשיר אלחוטי הוא מוגבל, ולכן מקובל להפעיל מכשיר זה בכל פעם מחדש למשך זמן קצוב ולנתק אותו מיד לאחר השימוש. פעולות אלו אסורות בשבת במקום שאין בהן צורך חיוני, ולכתחילה אין היתר להפסיק את השימוש במכשיר בשבת כדי לחסוך בכח המצבר, אם מצוי במקום מצבר אחר להחלפה במוצאי שבת. אך במקום שהמצבר הולך ומתרוקן וברור שיהיה צורך להחליפו בשבת עצמה יש לשאול: האם עדיף לכבות את המכשיר האלחוטי ולהפעילו בכל פעם מחדש, כדי להאריך את חיי המצבר ולדחות את החלפתו לאחר השבת, או שעדיף לאפשר לו לפעול ללא הפסקה, כדי להימנע מהדלקה וכיבוי מיותרים.

א. האיסור בהדלקת מצבר, בכיבוי ובהחלפתו

ראשית, עלינו לברר איזו מלאכה חמורה יותר, ההפעלה והכיבוי של המכשיר או החלפת המצבר. והנה לדעת החזו"א (או"ח סי' נ, ס"ק ט) כיבוי מכשיר חשמלי אסור מדאורייתא משום סותר והפעלתו מחדש אסורה משום בונה, ובוודאי מלאכות אלו אינן קלות יותר

המכשיר אסורה רק מדרבנן ואילו החלפת המצבר אסורה מהתורה, עלינו לברר האם עדיף לעשות בשבת מלאכות רבות מדרבנן כדי להימנע מעשיית מלאכה אחת האסורה מדאורייתא?

ב. איסור קל כשעובר עליו כמה פעמים

והיה מקום לדמות שאלה זו למה שנחלקו הראשונים ביומא (פג, א-ב) ביחס לעיקרון "הקל הקל תחילה". הגמרא שם דנה באריכות איזה איסור חמור יותר, טבל, נבילה, שביעית או תרומה. ומשמע שם שעדיף לעבור על איסור קל כמה פעמים, כדי שלא לעבור על איסור חמור יותר אפילו פעם אחת. ולמשל, אם תרומה היתה חמורה יותר מטבל, עדיף להאכיל את החולה טבל בכמות גדולה הכוללת את כל הפירות שלפנינו, כדי שלא להאכילו תרומה החמורה בשיעור הרבה יותר קטן.

אך הר"ן (ד, ב בדפי הרי"ף, ד"ה וגרסי' בגמ') נקט בהסבר הסוגיא שעדיף לעבור על האיסור החמור באופן חד פעמי כדי שלא לעבור על האיסור הקל כמה פעמים. ולכן הודה לדינו של הראב"ד (שם), שעדיף לשחוט לחולה בהמה בשבת ולהאכילו בשר שחוטה ולא להאכילו בשר נבילה. ואע"פ שאיסור אכילת נבילה אינו אלא בלאו ואילו שחיטה בשבת אסורה באיסור כרת, יש בנבילה חומרא מצד אחר, שהרי האוכל אותה עובר על כל כזית וכזית שיש בה, ועדיף לעבור על איסור שחיטה החמור באופן חד פעמי כדי שלא לעבור על איסור נבילה הקל כמה וכמה פעמים.

ברם הראב"ד עצמו לא הזכיר טעם זה אלא טעמים אחרים, ומשמע שהוא אינו מודה לסברה זו של הר"ן. ולשיטתו, פשוט שעדיף להדליק ולכבות את מכשיר הקשר

ואמנם יש מקום לטענה שגם החלפת המצבר אינה פעולה חריגה, כיון שלרוב אורך החיים שלו קצר, ונדרש להחליפו לעיתים קרובות. ולכאורה, פעולה זו אינה ראויה להגדרה 'תיקון כלי' אלא שזו היא דרך הפעלתו הקבועה של המכשיר, כמו ההדלקה והכיבוי. ואולי נכון יותר לדמות פעולה זו למתיחת קפיץ השעון, כפי שהיה מקובל לעשות בדורות הקודמים, שיש האוסרים לעשות כן מדאורייתא ויש הסוברים שאין בזה אלא איסור דרבנן, (מחלוקת זו הובאה ב' מנחת שלמה' ח"א סי' ט. ועיי' שם שחילק בין פעולה זאת לבין סגירת מעגל חשמלי).

אך לאחר העיון נראה שאפילו הסוברים שמתחת קפיץ של שעון אינה אסורה מדאורייתא, (או אף מדרבנן לדעת הפמ"א) יודו בהחלפת מצבר שהיא אסורה מהתורה, משום שיש לחלק ביניהם. וההבדל הוא, שהקפיץ הוא חלק בלתי נפרד של השעון, ומשום כך המתירים סברו שאף זה נחשב שימוש ולא תיקון. מה שאין כן מצבר המוכנס למכשיר מבחוץ כדי לאפשר לו לפעול מחדש, אין לך תיקון גדול מזה. ומשום כך לא אורך חייו של המצבר קובע, ויש איסור בעצם החלפתו אפילו כשהיא נעשית לעתים קרובות.

אלא שהחלפת המצבר היא מלאכה חד פעמית, ואילו מלאכת הכיבוי וההדלקה צריכות להתבצע כמה וכמה פעמים. ובשלמא לדעת החזו"א פשוט שעדיף לעשות מלאכה אחת האסורה מדאורייתא דהיינו החלפת המצבר, כדי לא לעבור כמה פעמים על מלאכת כיבוי והדלקה שלדעתו אף הן אסורות מדאורייתא. אך לדעת החולקים עליו, וסוברים שהפעלת

האיסורים הכרוכים באכילת השחוטה, מה עוד שעצם השחיטה אסורה באיסור חמור. וכדי להקדים וליישב קושיא זו הר"ן הוצרך לומר שאיסור 'מעשה שבת' על השחוטה אינו מדאורייתא, אך ודאי שאינו מכחיש את עצם קיומו של איסור זה מדרבנן. ואם כן, יש להוכיח מדבריו גופא שאיסור דרבנן הקיים בכל כזית וכזית מן הבשר אינו נוגע לסברא שהזכיר, שעדיפה עשיית איסור חמור אם הוא יעשה באופן חד פעמי בלבד.

(ואמנם ודאי מוסכם לכו"ע שאין לאסור את הבהמה השחוטה משום 'מעשה שבת' כשהדבר נחוץ משום פקוח נפש, וכ"ש שאין כאן חשש שמא ירבה בשבילו. אולם הר"ן מתייחס לשיטת החולקים עליו וסוברים שעדיף לאכול בשר נבילה, ולשיטתם אין היתר לשחוט את הבהמה בשבת וגם בדיעבד יש בה משום מעשה שבת. אלא שלדעת ההלכה אין מקום לטענה זו כיון שמעשה שבת אינו אסור מדאורייתא אלא מדרבנן, וא"כ יש להעדיף את השחיטה על איסור אכילת נבילה).

וממילא, אף בנד"ד יש לומר שעדיף לעבור על כמה וכמה איסורי דרבנן כדי שלא לעבור על איסור דאורייתא אחד, ולכן ראוי להדליק ולכבות את מכשיר הקשר

כמה וכמה פעמים ולעבור על כמה איסורי דרבנן הקלים, כדי שלא לבוא לידי החלפת המצבר האסורה באיסור דאורייתא חמור שיש בו סקילה¹.

ומאידך, גם בדעת הר"ן מסתבר לחלק בין מקום שבו אנו נדרשים לעבור על איסורים רבים מדאורייתא, לנד"ד שאיננו נדרשים לעבור על איסורי דאורייתא בכיבוי ובהדלקה אלא רק על איסורים רבים מדרבנן. ויש להביא ראיה לחילוק זה מדברי הר"ן עצמו, שהזכיר בסוף דבריו את איסור "מעשה שבת" שישנו באכילת השחוטה. וכתב:

אבל לענין שבת לא עבר אלא בשעת שחיטה וחד לאו הוא דאיכא דמעשה שבת מותרין דק"ל "היא קודש ואין מעשה קודש" (ב"ק עא, ב).

וכפי הנראה, הר"ן בא ליישב קושיא שהיה ראוי להקשות על דבריו. שהרי אמנם אכילת נבילה כרוכה באיסורים רבים על כל כזית וכזית שיש בה, אך מאידך גם אכילת השחוטה כרוכה באיסורים רבים משום 'מעשה שבת' מאחר שנשחטה בשבת. ומאי חזית להעדיף את ריבוי האיסורין הכרוכים באכילת נבילה על ריבוי

1. **הערת עורך:** אך מאידך יש טעם לומר איפכא דווקא לשיטת הראב"ד. שהרי איסור כיבוי המכשיר והדלקתו עומד לפנינו כבר בשעה זו, ואילו איסור החלפת המצבר אינו עומד עתה לפנינו אלא עתיד להוולד רק בעתיד. והדבר דומה למה שהוא עצמו הזכיר בענין ההיתר לשחוט לחולה, שבהמה חיה זו עומדת עתה לפנינו ולכן יש להעדיף אותה על הנבילה שאינה עומדת לפנינו. מיהו, אולי יש לומר ששאני המצבר כיון שהוא נמצא כבר עכשיו בתוך המכשיר, והמשתמש בו יודע היטב שיש לו אורך חיים קצוב, ואם ישתמש בו ללא הגבלה יגרום בידיו לקצר את ימיו, ודבר זה עומד לפנינו, וצ"ע.

מן התורה. ועיין שבת הארץ פ"א ה"ד שהראי"ה קוק זצ"ל יישם את סברת הרמב"ן גם בהלכות שביעית, כדי לבאר את הרמב"ם שחרישה אסורה מדאורייתא. ועיין קונט"א שם הל' א).

ולכאורה, אף בנידון דידן יש לומר שאיסורים רבים של כיבוי והדלקה דרבנן שהחיל נדרש לחזור עליהם שוב ושוב עולים לאיסור דאורייתא. והדרן לדוכתין, שאפילו לדעת הר"ן איסורי ההדלקה והכיבוי שקולים לאיסור החלפת המצבר, ואולי גם חמורים ממנו, מאחר שהם חוזרים על עצמם שוב ושוב.

אך לאמיתו של דבר נראה שיש לחלק בין המקרים. שכן העומד בחנות שהרמב"ן הזכיר, עושה איסורים מגוונים, גם שוקל את הפירות וגם נוטל כסף ומטלטל מוקצה ומוכר. ונמצא, שבסך הכל הוא מחלל את שביתת השבת בסדרת מלאכות המצטברות לעבודה גמורה, והריהו כמעט כמו מי שיוצא לעבודתו בחול. ואילו המפעיל ומכבה את מכשיר לעיתים מזומנות עושה רק שתי מלאכות ואינו מפר את שביתת השבת בכללותה, ולא נראה לכלול זאת בדברי הרמב"ן ולראותו כמי שעובר על איסור גמור מן תורה.

מסקנה

עדיף לכבות ולהדליק את מכשיר הקשר ככל שידרש, כדי להמנע מן הצורך להחליף את המצבר שודאי יש בו איסור דאורייתא. אמנם לדעת החזו"א גם ההדלקה והכיבוי אסורים מדאורייתא, אך דעתו אינה מוסכמת על רוב הפוסקים, (אע"פ שהראתי פנים לסברתו בספרי 'באהלה של תורה' ח"ב סי' כג) וכבר הקשה עליו הגרשז"א. ולכן יש לסמוך על דעת

כמה וכמה פעמים כדי שלא לבוא לידי צורך בהחלפת המצבר.

ג. האם כיבוי והדלקה תדירים אסורים מדאורייתא

ויש להעיר עוד מדברי הרמב"ן על התורה (ויקרא כג, כד ד"ה שבתון) שאיסורי שבות רבים שכל אחד מהם אינו אלא מדרבנן עולים לאיסור דאורייתא במקום שעובר עליהם כאחד, משום שיש בהם ביטול מצות עשה של "שבתון". ולדוגמא, הפותח עסק בשבת ושוקל ומוכר ומטלטל מוקצה וכדומה הריהו עובר על איסור עשה מדאורייתא, אע"פ שכל אחד מן האיסורים שעובר עליהם אינו אלא מדרבנן מכל מקום כיון שעובר על הרבה איסורים כאחד, הריהו עובר בכך על איסור דאורייתא של ביטול ה'שבתון'.

וז"ל הרמב"ן:

והנה ידרשו (במכילתא) "שבתון" לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינן מאבות מלאכות ותולדותיהן... לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום... והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה, שבכל זה אין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח. וכבר הרחבנו בביאור דברי הרמב"ן במקום אחר (עיין באהלה של תורה ח"ב סי' כג). ויש להדגיש שכוונתו לאיסור עשה גמור מדאורייתא, וזאת מלבד צד דאורייתא שיש בהרבה מאיסורי שבות. (כך משמע להדיא מן הריטב"א למסכת ר"ה לב, ב ד"ה שופר של ר"ה בסוף דבריו, שהוכיח מדברי הרמב"ן שיש לנו שבות מן התורה, שאם לא כן נמצאת שבת כחול

הגרשז"א, ולהעדיף מלאכות רבות של כיבוי והדלקה האסורות מדרבנן, על פני מלאכה אחת של 'מכה בפטיש' או 'בונה' האסורה מדאורייתא.

סימן כח

מכשיר שמיעה פנימי בשבת

מיהו מכשיר זה לא גלוי לעין אלא מושגתל בגוף האדם וא"כ אפשר אולי לומר שאין כאן תיקון כלי. ולא היא. גם תיקון אדם שמיה תיקון. שהרי טבילה אסורה בשבת משום תיקון אלא א"כ מחזי כמיקר, עיין ביצה (ט, א). ואם אין תיקון כלל באדם לא שייך לגזור על טבילה. מיהו שם מדובר בתיקון כל גוף האדם ובנ"ד התיקון הוא רק בחלק מהגוף.

ואין לומר שאם המכשיר הוא חלק מהגוף יש לראות את פעילותו כפעילות טבעית שאין בה איסור, וכשם שמותר לצאת אתו לרה"ר או לטבול איתו ואינו חציצה. ולא היא הוצאה מותרת משום דלא גרע מתכשיט, ולענין טבילה הוי מיעוט דלא מקפיד, אך אינו נחשב לחלק אורגאני של הגוף. כמו שא"א להניח תפילין על יד מלאכותית גם אם היא מחוברת לגוף, וה"ה לנ"ד פעילותו החשמלית של המכשיר אינה פעולה טבעית.

אלא שמסתבר שלהפוך חרש לבר שמיעה בשבת הוא תיקון גמור של כל גופו, וכמבואר בב"ק (פה, ב): "חרשו נותן לו דמי כולו". ואם כן יש פה תיקון גמור לפחות מדרבנן ולא גרע מטמא העולה

שאלה*

מי שאינו שומע ושתלו באוזנו הפנימית מכשיר וכאשר מדברים איתו גלי הקול יוצרים זרם חשמלי במכשיר, המתורגם ע"י המוח לקול. האם מותר להשתמש במכשיר זה בשבת?

תשובה

מכשיר זה שונה ממכשיר שמיעה רגיל שכבר נהגו להשתמש בו בשבת. מכשיר השמיעה הרגיל מופעל מערב שבת, הזרם החשמלי כבר זורם בו כל הזמן וגלי הקול של המדברים עמו אינם יוצרים זרם אלא מגבירים את הזרם הקיים לפי תנודותיהם של גלי הקול. דבר זה מותר עפ"י האמור בביצה (כג, א):

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: סחופי כסא אשיראי ביומא טבא – אסור. מאי טעמא – משום דקמוליד ריחא. – ומאי שנא ממוללו ומריח בו, וקוטמו ומריח בו? – התם – ריחא מיהא איתא, ואוסופי הוא דקא מוסיף ריחא. הכא – אולודי הוא דקמוליד ריחא.

משא"כ מכשיר זה. הזרם נוצר כולו בשבת עצמה ע"י כל גל קול.

* אלול תשס"ג, לרב אביגדור שילה.